

բաթաթերթը: Անշուշտ յիշուածներէն զատ ուրիշ թերթեր ալ ըլլաւ տեսած ըլլալու են, սակայն մեզի անծանօթ ըլլալով կը ինչոյնքէն յարգոյ բանասէրներէն, որ բարեհաճին խմբագրութեան ծանուցանել զանոնք:

Ս. Պ. Ֆ.

2. ՀԱՅԻ ՄԵՐԸ ԺԵ. ԴԱՐՈՒ ՀԱՅ ԱՐԵՒԵԼԵՆՆ ՊԱՆԹՈՒՐԱՐԵՐԱՌՈՎ

Ծանօթ Հայագէտ Դր. Ն. Ֆինկի, „Wissenschaftliches Korrespondenzblatt der Philologie Novitates“ ամսաթերթին 1906 յուլ-դեկտմ. (էջ 35—43) թուոյն մէջ „Die ostarmenischen Laute des 15. Jahrhunderts nach Transskriptionen in Hans Schiltbergers Reisebuch“ վերնագրով յազուածը ուշագրութեան արժանի գտնելով՝ բովանդակութիւնը համառօտիս յառաջ կը բերենք: Թով. Շիլտբերգէր գերմանացին, ԺԵ. դարուն արեւելք կը ճանապարհորդէ եւ 1396-էն մինչեւ 1427 Արեւելք մնալով՝ կը գրէ իւր ճանապարհորդութիւնը եւ Արեւմտեայց Հայ լեզուի մասին գաղափար մը տալու համար իւրեւնմոյշ յառաջ կը բերէ Terekhi բով գտնուող Dschulad բաղաբնի մէջ, Հայկական ձայնաւորի ժամանակ բաժնի՝ Հայր մեր, քը եւ եօթ Հայերէն բառ լատինական տառերով: Զանապարհորդին գիրքը չորս ձեռագիր ունի. Տերունական աղօթքս միայն երկուքին մէջ կայ. այսինքն. Donaueschingenի եւ Heidelbergի ձեռագրաց մէջ. իսկ բառերը նաեւ Nürnbergerի ամենաընտիր ձեռագրին մէջ: Բառերը հետեւեալներն են. Asswatz tog (Դ.ի եւ H. 26ա. ը thog) u chu (D. եւ H. 26ա. thu miegh (D. 26ա. ը mieck, H. 26ա. ը niechk) (Աստուած թողու քու մեղք). էջ 108 տող 1—5. Ogormia (Ողորմա) (H. 26ա. ը ogornicka. D. 26ա. ը agornika) էջ 108, տող 6—12. Kathagae (կաթողիկոս) (D. եւ H. 26ա. ը Kathagnes) եւ Takahawr (թագաւոր) (D. եւ H. 26ա. ը takchauer), իսկ „Հայր մեր“ նալ յայտնուած լատինական եւ Հայկական տառերով.

Har myer ur ergink Հայր մեր որ յերկնք
ee; surp eytza annun եւ, ուրբ իցէ անուն քո:
chu; ka archawun chu; Գայ արքաւուն քո. եղիցի

jegetzy kam thu hypergineckoh yep ergory; hatz meyr anhabas tur myes eisor: yep theug (D. 26ա. ը theug) meys perdanatz hentz myengloch (H. 26ա. ը myenglich) theugunch meyrokeh perdanatz, yep my theug myes y phwerczuchin (H. 26ա. ը phwetzuchin); haba prige (D. 26ա. ը bryge) myes y tzscheren (D. 26ա. ը czscheren). Amen.

Ֆինկի կը գրէ թէ „Հայր մեր, ին հրատարակութեան ժամանակ, ՂԵԱՆ ՄԵՐԱՊԵՆԱՆ անուամբ հայտն մը ձեռնաստուածները դիմուած է, որ աղօթքին մէջ սրբագրութիւններ կատարած է, սակայն ինքը անոր սրբագրութիւններն ուղիղ չէ համարիր բայց ի իսկ բառէն զոր chu ուղղած է: Նոյնպէս գիտել կու տայ որ Շիլտբերգէրի „Հայր մեր, քը ոչ հին Ս. Գրոց թարգմանութեան հետ բոլորովին նոյն է եւ ոչ ալ արդի ժամանակին Տերունական աղօթքին հետ կը համաձայնի, եւ թէ զարմանալի բան կը համարի „Փառաբանութեան,“ (Doxologie) (Զի քո է արքայութիւն եւն) մասին գուրս թողութիւն, ինչպէս նաեւ ժողովրդական արտասանութիւնն եւ բառերուն ձեւերը: Ըստ այսմ կը կասկածի որ չըլլայ թէ Տերունական աղօթքի տարբերութիւններն, Ս. Գրոց թարգմանութեան առաւել եւս մերձ ըլլան, լեզուի ոճն եւ մանաւանդ „Փառաբանութեան,“ գուրս թողութիւն ԺԴ. դարու արեւելք հաստատուած Դոմինիկեան Միաբանող Եղբարց մէջ քաղաքաբանութիւնն ըլլայ: Եթէ Ֆինկի դիտողութիւնն սաւոյգ է, յայտնի է որ Աղօթքս, Արեւելեայց համար, իւրեւ նմոյշ ԺԵ. դարու արեւելեան գաւառաբարբառոյն՝ Նշանակութեան զուգ կ'ըլլայ: Ֆինկի, ամբողջ բնագրին վրայ գեղ հետեւեալ դիտողութիւններն կ'ընէ. նախ՝ յայտնի գրչի սխալ կը համարի „եղիցին կամբէն,“ ետքը եկած thi, perdanatz եւ meyrokeh բառերը եւ առաջինը՝ chu (քո) երկրորդը՝ perdkch (պարտք) եւ երրորդը՝ meyrots (մեղք) կը սրբագրէ: Հետեւեալ սխալներն շեշտիւնէն ետքը կ'անցնի, Տերունական աղօթքիս ամեն մէկ բառին վրայ եւս համեմատական լեզուագիտական օրինակ դիտողութիւններ ընելով, մեկնելու կամ արգարաբնելու համար աղօթքին մէջ դիտուած ԺԵ. դարու գաւառաբար-

բառը: Աւերորդ կը համարինք յառաջ բերել
մեկնութիւններն, որոնցմով կը վերջանայ Հայա-
գէտայ յօդուածը: Հ. Ա. Բ.

3. ԱԳԱՆԻ ՎՈՐՈՒՄՏԵՐԻ

Անցեալ տարւոյ մէջ մահուան անխնայ
մահադէին կատարած հունձքը անշնանկ չե-
ղաւ. Հայ գրականութեան համար ընդ միշտ
պակեցեան նշանաւոր ոյժեր. ասոնցմէ մէկ քանին
նոյն տարուան ընթացքին մէջ յիշատակած ենք
արդէն. կը մնան հետեւեալները. Հայկունի, Ա-
ղաբեկեան եւ Տէմիրճիպաշեան, երեքն ալ Ցաճ-
կահայ:

Սարգիս Հայկունի, բուն անուամբ Ղազա-
րեանց՝ ծնած է Տրապիզոնի մօտ Չնֆանոս գիւղը
իբր 1838. ուսումը ոչ թէ գարոյններու մէջ,
այլ ինքնաշնատութեամբ կը սորվի եւ արդէն
1864ին իբրեւ ուսուցիչ կը խաւրովի Հանայ
թրքախօս Հայ գիւղը, ուր կը բնակայ յետոյ
գարոյց մը: Քանի մը տարի վերջը (1872) Տրա-
պիզոն գաւառաւոր՝ հոն ալ հիմնեց դպրոց մը եւ
սխաւ ընդգէմ՝ բռնակալ կառավարութեան
ողորիչ ծածուկ եւ ապա յայնապէս թղթակ-
ցութիւններով լրագրաց մէջ: Ասոր հետեւու-
թեամբ բանտարկեցաւ եւ Տաղիւ ազատելով
Արզուին գնաց, հոն դպրոցական խնդիր մը
կարգի դնելու համար, զոր յաջողութեամբ
գլուխ հանելով՝ ետիջր ամսէն դարձաւ Տրապի-
զոն: Հոն երկար շնչաց, այլ Աշխկերտ անցաւ,
ուր քանի մը տարի ուսուցչութեամբ զբաղեցաւ:
Իւր ազատական գաղափարներուն համար հար-
կադրուեցաւ թողուլ Ցաճկաստանի հողը եւ
անցաւ Կովկաս եւ Պարսկաստան ի վերջոյ էջ-
միանին մէջ դարձար առաւ. (1893), ուր տարի-
ներով վարեց զանազան պաշտօններ: Այս ժա-
մանակամիջոցին էր, որ իւր հաւաքած նիւթերը
կարգի կանոնի բերաւ եւ նորանոր հաւաքումներ
ըրաւ: Գրեթէ թողեալ Լքեալ վիճակի մէջ
տեղի ունեցաւ իւր վախճանը (17 Հոկ. 1908
Հ. Տ.), առանց Հայ հասարակութեան ուշադրու-
թիւնը գրգռելու:

Մեծ արգիւնք ունի Հայկունի Ազգագրու-
թեան համար ընդհանրապէս. բայց առանձինս
Հայ Ազգագրութեան պատմութեան համար իւր
ծառայութիւնը արտադրյալ կարգի է. ինքը կը գերա-
զանցէ, ցայժմ այս ճիւղով զբաղողները եթէ
ոչ իբր սկզբնական ձեռնարկու, բայց իբրեւ ան-

խոնջ հաւաքիչ ժողովրդական մտաւոր գրակա-
նութեան անխնայ անհամար արտագրութեանց:
Իւր հաւաքած եւ գրի առած ազգագրական
նիւթերը ընդարձակ հատորներ կը լեցնեն:
Գ. Խալթեանցի խմբագրութեամբ հրատարա-
կուած "Իմինեան ազգագրական ժողովածուի",
Բ. Դ. Ե. Զ. հատորները ամբողջապէս Հայ-
կունիի հաւաքած նիւթերը կը արարանակեն:
Ասոնց մէջ պարունակուած հոմ նիւթերն ու-
սումնասիրութեան առարկայ ընէլ գիտնական-
ներու գործն է: Հայկունի՝ յիշեալ հատորներն
զատ ունի ուրիշ հրատարակութիւններ: "Բա-
գրեւանդ" Զարաշխ գաւառ, աշխատութիւնը
(տպ. Վաղարշապատ 1894), թէպէտ Պրուանձ-
տեանի գրածներուն չի հաւասարի նկարագրու-
թեանց գեղեցկութեան, լեզուի եւ ոճի մօրի-
նակութեան եւ վեհութեան կողմանէ. բայց իբր
տեղագրական երկասիրութիւն՝ մանրամասնու-
թեան հետ ճշգրտութեան առաւելութեամբ նշա-
նաւոր կը հանդիսանայ: Իբր յաւելուած կցած է
քանի մը ձեռագիր գրոց վրայ համառօտ տեղե-
կութիւններ. դժբախտաբար յիշատակարան-
ները տեղ տեղ կ'ընտատան է: Բ. մասը տակաւին
լոյս չէ տեսած, որ, ինչպէս Էնդինայը կը յայտնէ,
պիտի պարունակէ Խաղբուանդայ Հայ ժողովը-
դեան սովորութիւնները եւն են: Ազգագրական
ժողովածուին մէջ չեն զետեղուած նոյնպէս հե-
տեւեալները. "Բարակ շահ եւ անուշ շահ",
(Վաղարշապատ 1901), "Հուժութիւն եւ Սա-
մուէլ Հովին", Բիւրակն լեռներու վրայ Հայ
հովինն ու հովուական (Վաղարշապատ 1895),
արտապ. "Արարտ" հանդէսէն, "Մօքոս" ժո-
ղովրդական վէպ (Վաղարշապատ 1896). "Յու-
սեփոյի ազգասոսմ" եւ տարօրինակ աւազակ Ա-
բրիհով՝ Տրապիզոնի Հայ գիւղերու մէջ 1795
— 1840 (Վաղարշապատ 1905) են: Այս
բազմաթիւ հրատարակութիւններով Հայկունիի
հաւաքումները չեն աւարտի. թերեւս Ազգա-
գրական ժողովածուի մէկ երկու հատորներ եւս
իւր հաւաքմանց յատկացուին: Ի վերջոյ յիշեք,
թէ ըստ Գ. Խալթեանցի եւ Հ. Տէր-Աստուա-
ծարեանցի, Հանգիցեալը պատրաստած է նաեւ
գաւառաբարբառի բառարան մը, որով կը յուս-
անք թէ իւր հաւաքածուները շատերուն մաս-
նէն կ'ըլլան:

Մարկոս Աղաբեկեան ծնած է Իգմիր (1830),
եւ ուսումնէն առած Մուրադ-Ռաֆայէլեան վար-
ժարանին մէջ (Գ. Իգմիր դառնալէն վերջը
զբաղեցաւ հոն ուսուցչութեամբ եւ 1857ին ա-
նուանուեցաւ Մեսրոպեան ազգային վարժարա-